

Foi'a besericésca si scolastica.

Organu alu provinciei metropolitane greco-catolice de Alb'a-Julia
si Fagarasiu.

Apare in 1 si 15 st. n. a fia-carei luni.

Abonamentele de cate 6 fl. v. n. pre anu se se adreseze
la tipografi'a seminariului gr. catolicu in Blasiu.

Manuscriptele si corespondintiele se se tramita francate
la redactiuni.

Anulu I.

Blasiu 15 Martie 1888.

Nr. 12.

Partea besericésca.

Joanu Inocentiu L. B. Clain de Szád

*orecandu episcopu alu romaniloru uniti din Transilvani'a si
partile adnexe.*

II. BCU Cluj / Centra

Joanu Inocentiu L. B. Clain pastoriulu de demultu
alu romaniloru uniti din Transilvani'a si partile adnexe
se pote privi cá unu fenomenu imbucuratori, ce raru
se aréta in fruntea vre unei beserici: Joanu erá omu
tramisu de Domnedieu in grele tempuri, in grele
impregiurari: erá barbatu cu cultura si cualificatiune
teologica eminenta castigata la scol'a inalta teologica
a jesuitoru din Tirnavi'a; afara de ace'a mai erá
infrumsetiatu si cu escelentele virtuti ale energiei si
abnegarei de sine: pre cari bunulu episcopu de odiniora
alu romaniloru uniti intoema cá servulu celu credinciosu
din evangelia le-a si sciutu folosí si intrebuintiá spre
binele clerului si poporului seu.

In toti pasii, in tote ambletele si in tote lucrarile
mandrului episcopu alu romaniloru, — carele sustieneá,
cá scaunulu seu a fostu archiepiscopescu —
stralucescu ca nescce margele unele **nobile tendentie**,
unele **laudabile incercári** intreprinse cu cea mai
curata intentiune: de una parte pentru ridicarea clerului
si poporului la una sorte mai buna si mai meritata,
er' de alta parte pentru aperarea independintiei si
auctoritatei episcopale facia de unele dispusetiuni ale
tempiloru pasati evidentu umilitorie atatu pentru sine
catu si pentru urmatorii sei.

Pentru acele cause de interesu publicu, multu a
avutu se suferi, multu a avutu se alerge si se asude
acestu nobilu archiereu, incatu cu dreptu cuventu

anu poté eschiamá cu poetulu: „*Multa tulit fecitque
puer sudavit et alsit*“¹⁾.

Meritele si fatigieele acestui archiereu neobositu
au si fostu recunoscute in celu mai eclatantu modu
din partea clerului, carele in sinodele tienute in dilele
acelui episcopu, nu se poteá oprí de a nu-i aduce cele
mai profunde si mai cordiale manifestatiuni de alipire
si recunoscintia²⁾.

Prin activitatea si succesele reportate pre terenulu
religiunei si alu desceptarei poporului a devenitu celu
mai populariu si celu mai iubitulu episcopu din ace'a
etate; dar' in acel'asi tempu pentru staruintiele lui
necontentite si-a facutu si multi si nenumerati inimici
in taber'a acelor'a, cari nu poteáu suferi, cá preotii
romani se fia scutiti si onorati cá preotii altoru
neamuri³⁾.

In urm'a unoru rezultate imbucuratorie obtienute
pre calea petitiuniloru si representatiuniloru facute la
locurile mai inalte, iubirea lui infinita catra cleru si
poporu nu l'a lasatu se stee in locu, ci i-a datu nou
impulsu si noue poteri; si de si vedeá cá prin unele
ca aceste si-espune binele si fericirea s'a temporala,
de si presentieá cá e aproape de asi perde grati'a celoru
mai mari: elu totusi cá pastoriulu celu bunu, carele
suffetulu seu, si-lu pune pentru oile s'ale⁴⁾, cá muierea
cea staruitoare din s. evangelia⁵⁾ nu s'a abatutu dela
calea s'a, ci cu indoitu zelu a continuatu a recurge
si a staruí cu energia se se esecute promisiunile

¹⁾ Horatiu de arte poet. v. 413.

²⁾ Sinod. din 14 Maiu 1742 la J. Moldovanu Acte sinod. tom.
I pag. 150.

³⁾ Petru Maioru ist. bes. pag. 103.

⁴⁾ Joan. 10, 11.

⁵⁾ Luc. 18, 5.

solemne cuprinse in celea 2 diplome Leopoldine date in favoarea clerului si poporului unitu din Transilvania si partile adnexe.

Prim'a amaratiune ce atense anim'a acestui nobilu arhieru dateza din tempulu, candu imperatés'a Mari'a Teresi'a prin rescriptulu din 5 Septembrie 1713 — dupa ce-i resolvesce in modu imbucuratoriu unele din multele si variele s'ale petite — comite staturiloru Transilvane: „*Se admoneze pre episcopulu Joanu Inocentiu L. B. Clain se nu mai vina la Curte in persona, ci deca va avé ceva afaceri la Curte se le indeplinesca prin agente, er' deca cerendu necesitatea ar' avé de a se presentá in persona la Curte, se-si arete previe caus'a caletoriei, si se nu cuteze a se misicá din provincia mai inainte de a castigá concessiune spre ace'a*“¹⁾.

August'a curte din Vien'a faceá din partea s'a totu ce erá cu potentia, dar' se vede, cá dá de pedeci intru implinirea unoru cereri de ale episcopului referitorie la liberarea si usiorarea poporului romanu unitu; cá-ci prin acele cereri se sentiáu atense interesele celoru trei natiumi privilegiate; din care cauza acatolicii din staturile transilvane, caror'a li se comunicá acele petite, ori se dechiaráu categoricu in contr'a implinirii acelor'a, ori ce erá mai usioru le puneáu ad acta.

Armele cu cari episcopulu Clain se luptá pentru caus'a santa a clerului si a poporului romanu unitu eráu cele doue diplome ale imperatului Leopold I. : un'a din 16 Februaru 1699, er' alt'a din 19 Martiu 1701.

Diplom'a imperatului Leopoldu de datulu 16 Februaru 1699 dechiará si anuntia cu solemnitate: „*Cá atatu besericele catu si persoanele besericesci precum si realitatile romaniloru din Ardealu si partile adnexe uniti cu beseric'a Romei au se se bucare de ace'a immunitate besericésca, de aceleasi drepturi si privilegie, de cari se bucura besericele, persoanele besericesci si lucrurile fideliloru de ritulu latinu dupa ss. canone si dupa legile principiloru pamentesci*“²⁾.

Acest'a este cuprinsulu esentialu alu diplomei mai susu numite, pre care lu-aflamu indusu si in actulu unirei romaniloru cu beseric'a Romei dela 5. Septembrie 1700.

E vechiu acestu actu alu unirei, din care cauza aflamu de lipsa alu reinprospetá si alu reproduce in acest'a foia. Éca tenorea aceluia:

„*Noi subscrisii episcopulu, protopopi si totu clerulu besericei romanesci din Transilvan'a si partile adnexe facemu cunoscutu prin acést'a toturoru celoru ce se curvine, si mai alesu staturiloru tierci Transil-*

vaniei: Cá considerandu nestatornici'a vietici omenesci si nemorirea sufletului (de care trebue se avemu dintre tote cea mai mare grigia) amu inchiatu liberi si de buna voia din indemnulú lui Domnedieu unirea cu beseric'a romano-catolica, si ne declaramu prin acést'a de commembrii ai acelei s. mame beserice romano-catolice, primindu, marturisindu si crediendu tote cele ce primesce, marturisesce si crede ace'a, mai virtosu acele patru puncte, in cari ne pareámu pana acum a fi desbinati, cari ni se propunu si prin gratiosulu decretu si prin diplom'a maiestati s'ale imperiali si prin a eminentissimulu archiepiscopu, din care cauza vremu cá si noi se ne bucuramu de totu acele drepturi si privilegie, de cari se bucura preotii aceleiasi sante mame beserice dupu ss. canone si dupu legile regiloru de odinora ai Ungariei, asia si noi dupa prenumitulú decretu alu maiestati s'ale imperiali si alu eminentissimulu archiepiscopu, se ne bucuramu de acumu inainte cá commembrii aceleiasi beserici. Intru mai mare credintia si taria a acestor'a amu intaritu acestu manifestu alu nostru cu subscriptiunea manei nostre si cu sigilulu santei monastiri din Alb'a-Jul'a si cu sigilele proprie usuali“. **Alb'a-Jul'a in 5 Septembrie 1700.** Urmeza subscrierea lui Atanasiu cá archiepiscopu si a celoralati.

Atanasiu si clerulu acceptandu unirea cu beseric'a Romei: spre a nu se conturbá liniscea intre romani si spre a i ascurá cá nu li se va schimbá ritulu si disciplin'a besericei resaritene a adausu urmatorea clausula salutara: „*Inse intru acestu tipu ne unimu si ne marturisimu a fi medularile s. beserici catolice a Romei, cum pre noi si pre remasitiile nostre din obiceiulu besericei nostre a resaritulú se nu ne clatesca: ci tote ceremoniile, serbatorile, posturile cum pana acumu asi si de acumu inainte se fimu slobodi a le tiené dupa calendariulu vechiu; si pre cinstitulú Vladica nostru Atanasiu neme pana in mortea Santiei S'ale se nu aiba potere alu clati din scaunulu santiei s'ale. Ci togmai de i s'ar' templá morte, se stee in vo'a soborului pre cine ar' alege se fia Vladica, pre care Santi'a S'a Pap'u si Inaltiatulu Imperatu se lu inturesca, si patriarchulu de sub biruint'a inaltiei s'ale se lu hirotonesca; in obiceiurile ori oficiile protopopiloru nostri cari santu si voru fi, nice intr'unu felu de lucru neme se nu se mestoce; ci se se tienu tote cá si pana acumu. Er' de nu ne voru lasá pre noi si pre urmatorii nostri in trebile nostre, pecetile si iscaliturile nostre care le-amu datu inca se n'aiba nice o taria. Care lucru l'amu intaritu cu pecetea metropoliei nostre pentru mai mare marturia*“. **L. S. Inscriptiunea sigilului: Acést'a este pecetea metropoliei Belgradului.**

Din ce cauza ocure Atanasiu in actulu de unire cá episcopu, er' in subscriere cá archiepiscopu nu ne

¹⁾ La P. Maioru ist. bes. pag. 346—349.

²⁾ Diplom'a Leopold. din 16 Februaru 1699 la P. Maioru ist. bes. pag. 82. Chronic'a Sincái an. 1699.

potemii explica; atata inse este certu ca parintele jesuitu din Oeniponte s'a superatu adincu pre istoriculu nostru Samuilu Clain pentru observarea, ce o fece cu privire la acelu actu, ca adeca ace'a necorectitate a potutu proveni de o parte din istetimea paterului jesuitu Barani, er' de alta parte din nebagarea de sema a metropolitului Atanasiu, carele nu sciea limb'a latina, in care a fostu redactatu acelu actu¹⁾. De unde va fi provenitu ace'a inesactitate pre noi nu ne importa; pentrucã e destulu de evidente ace'a fapta istorica, ca Atanasiu s'a subscrisu ca metropolitu si totu asia a continuatu a se subscire pana la moartea s'a. Ma chiaru si imperatulu Leopoldu mai adeseori numesce si recumosece pre Atanasiu arhiepiscopu de Alb'a Carolina in decretulu seu de datulu Sibiuu 5 Maiu 1705 prin care augustulu imperatu satisface cererei acelu metropolitu si dispune ca cas'a situata afara de cetate ce a fostu destinata pentru monetaria, er' dupa ace'a s'a aflatu de necorespondietoria pentru acelu lucru, se se cedeze comunitatei romane ne-unite spre a se ridicã in ace'a casa scole romano-latine²⁾.

Pentru unele si altele asemenea observari facute de Samuilu Clain ieromononaculu din Blasiu, pre care preavestitul istoricu Joannu Cristiann Engel lu numesce **superioritate de spiritu si anima**, si care seriea lui Engel acestea: *Vix est aliquis scriptor, qui usque ad annum 1714 floruit et de valachis aliquid scripsit, ex quo collectionem seu excerpta historiam concernentia non haberem*³⁾, — parintele jesuitu Nilles in infinit'a s'a preocupare se inaltia ca unu alter Icaru incumetandu-se a ne presentã in opulu seu symbol. vol. I. pag. 317—318 pre recunoscutulu eruditulu basilitanu Samuilu Clain ca pre **asinus ad liram**⁴⁾, intemeiandu-si aceste vorbe injurioase pre unu pamfletu, ori mai bine disu pre una epistola tramisa cum se dice pre de laturi, pre o epistola sinistra si batjocoritoria de datulu Naseudu 13 Novembre 1781 scrisa de Joannu Para protopopu in Naseudu si de Alesandru Fiscuti viceprotopopu in Bistritia catra Nagy vicariulu arhiepiscopescu din Strigoniu cunoscuti clerului nostru ca inimici monaciloru din Blasiu.

Inse ne pare bine, ca acestu parinte jesuitu nu dupa multa suire, ca si cum se-ar' rusina de lumea docta si de academiile de scientie sub ale caroru patrociniu si-a pusu opulu seu, cari cunosc si pretiuescu multu valoarea literaria a eruditulu nostru ieromonacu: revenindu-si in sine se scobora din inaltimea periculosa, si ca unu pater peccavi se dechiara de

alienissimus a sinistro illo cleri (?) iudicio. Dar' totusi si cu tote acestea pentru aperiau cauzei s'ale a aflatu consultu asi miciorã opulu cu reproducerea aceloru vorbe detragatorie. Din care cauza ne vedemu indemnatu se amentinu parintiei s'ale celebrulu preceptu alu intieleptulu barbatu: „*Cum detractoribus ne miscearis*“¹⁾.

Observatiuni

cu privire la raportulu, ce exista intre beseric'a romãnesca greco-catolica si beseric'a romano-catolica.

Din celea, ce le-amu defasiuratu pana acum, cetitoriulu nepreocupatu s'a potutu convinge, ca neindreptatite au fostu atacurile indreptate de „Telegrafulu Romãnu“ in contra besericei romãnesce greco-catolice.

Dar' ca se se veda inca si mai lamuritu, ca sant'a unire nu a fostu *fatala* pentru romãni, si nu a adusu asupra nostra nici unu *desastru*, vomu aretã pre scurtu si urmarile ce le-a avutu dens'a asup'ra desvoltarei nostre culturale si nationale.

Aceste urmãri numai asia se voru potã apretia dupa valoarea lor, deca vomu considerã mai antaiu starea culturala si nationala a romãniloru din Transilvani'a si Ungari'a inainte de sant'a unire, adeca pre candu densii se aflau inca in *intregitatea legeru loru*.

Este toturoru cunoscutu, ca inainte de sant'a unire calvinii au prescisu metropolitiloru romãnesce nescie conditiuni, cari faceau din beseric'a romãniloru mai multu unu apendice alu besericei calvinesce, de catu o beserica „ortodoxa“ in intielesulu de astadi alu cuventulu „ortodoxu“. Superintendentele calvinescu portã titlulu de *episcopus Valachorum* si erã portatu in sinodu pre umerii aloru siesa protopopi romãnesce. In chipulu acest'a beseric'a romãniloru, care primise si unu catechismu curatu calvinescu, si fusese silita a adoptã si unele elemente din disciplin'a calvinesca, se pregatia a deveni incetulu cu incetulu o beserica calvinesca in credintia si disciplina, remãnendu-i potã numai nescie forme esteriore de ceremonialu si de ritu, si inca si acestea alterate.

Clerulu romãnescu inainte de unire se recrutã mai numai din nescie cantori de pre sate, erã intr'o stare miserabila, si ignorantu de susu pana josu. Din care cauza nu erã capabilu se se redice nici macar' pre sine din acest'a stare ticalosa, si cu atãtu mai pucinu se potea asteptã dela elu, ca se trezësca poporulu romãnescu din letargi'a seclara, se destepite intr'ensulu consciintia a originii latine, si se-lu conduca pre calea culturei si-a civilizatiunei. In totu Ardealulu nu se aflã nici macar' o singara scola pentru cultur'a poporulu romãnescu, er' clerulu se pregatia pentru

1) T. Cipariu acte si fragmente pag. 69.

2) T. Cipariu acte si fragmente pag. 14, 15.

3) Bianu vietia si activitatea lui S. Clain pag. 19—20.

4) Proverbiu ce inseamna; »Cã atata se pricepe la lucru, ca si asinulu la cetera«.

1) Prov. 24, 1.

oficiulu seu importantu numai prin nesce manastiri, unde abia invetiá a cetí si fórte pucinu a serie. Intre clerulu inferioru si între fruntasii besericeí erá fórte pucina deosebire in acést'a privintia.

Nici unu opu de valóre científica seau literara nu amu primitu din timpurile inainte de sânt'a unire. Chiar' si introducerea limbei románesci in besericele poporului nostru este mai multa unu meritu alu calviniloru, de cátu alu besericeí ortodoxe.

Urme despre unu guvernú diecesanu, inainte de unire, nu ni-a remasu. Parochiele nu erau regulate si sistemisate, ci erau napadite de cáte doi—trei preoti, unulu mai seracu si mai ignorantu, de cátu celalaltu. Pre cine-lu voiá poporulu, 'lu primíá de preotu, er' pre cine nu-lu voiá, 'lu alungá, de multe ori fara scirea si invoirea metropolitulu. Cu unu cuventu pretotindenea se observá, nu viet'a culturala, ci caosu, intunerecu, ignorantia si amortiala¹⁾.

Istori'a nu ne vorbesce despre nici o misicáre nationala, in care se fi jocatú vre unu rolú insemnatu si beseric'a romániloru, si nici nu trebue se ne miramu de acést'a, deórece *beseric'a romániloru* inainte de unire in decursu de mai multe veacuri *nu a fostu románésca* in cea ce privesce limb'a cultulu divinú si institutiunile sale, ci a fostu seau o beserica *slavonézca*, seau o beserica, ce se pregatiá a deveni cátu mai curundu o *secta magiáro-calvinésca*. De ace'a fruntasii ei nu au datú semne de consciintia nationala románésca. „*In totu sirulu metropolitiloru románi, ce si-au urmatu sub domni'a catolicismulu si apoi sub a protestantismulu, nu se afla nici unulu, carele se fia avutu védi'a si influinti'a, de care s'a bucuratu pana la unu tómpu episcopulu Inocentiu Miculu, — ma nu se dá nici unulu, carele se fia jucatú rola fia macar' asia insemnata, cá unu protopopu de frunte in dílele nóstre*“²⁾.

Unii striga meren, cá impregiurarile vitrege au facutu pre románii din Transilvani'a si Ungari'a, se decada atátu de tare in privint'a culturala si nationala.

Este fórte adevérata acést'a asertiune. Inse cine a pregatítu acele impregiurari vitrege?

— Alipirea nóstra orba de beseric'a slavobizantina!

Acést'a alipire, seau mai bine dicéndu, acést'a schisma fatala ne-a ruptu cu totulu de Rom'a, care a fostu centrulu culturai apusene, ne-a silitu, se intrerupemu ori ce schimbu de idei si de lucrari cu renumitele universitati, cari infloriaru in evulu de midílocu sub aripele besericeí catolice, si scotiéndu-ne cu totulu din orisontulu civilisatiunei latine, ne-a impinsu in cerculu de inriurintia alu orientelului, unde

tóte imbetraniaru si se derepanau, unde vechile locasiuri, in cari mai inainte de schisma au infloritu cele mai alese sciéntie si virtuti crestine, dispáreau incetulu cu incetulu cá nesce faclii, ce se stingu, seau cá nesce focuri din o tabera parasita. Dupa ce amu ajunsu astufeliu sub jugulu besericeí slavo-bizantine, au venitú asupr'a capulu nostru *tóte desastrele*, pentru-cá acést'a beserica a lucratu pre tóte cáile, se stinga din noi consciint'a latinitatei nóstre, si se impiedece ori ce cultura nationala *románésca*. Ea numai o grige a avutu: cá unde a fostu cu potintia, se-i faca pre románi a-si inchiná mosiile la nesce manastiri, in cari se nutriau nesce calugari ignoranti, si a-si jertfi averile pentru sustienerea unoru asiediaminte ortodoxe grecesci, de cari profitau numai dusimanií cei mai aprigi ai neamulu románescu. Déca acést'a beserica nu ar' fi portatu in sinulu seu sém burele putredíunei, si déca ea ar' fi fostu in stare se desvólte mai multa energia si activitate, astadi noi nu amu mai esisté cá románi!

De alta parte este conosciutu, cá diversitatea credintieloru religióse hotariá odinióra cu multu mai multu, de cátu astadi, sórtea politica a popóreloru. Rom'a papala, care in evulu de midílocu avea o inriurintia fórte mare chiar' si in domeniulu cestiu-niloru politice, si care a ocrotitu totu deaun'a natiunile catolice, nu potea se ne spriginésca pre noi schismaticii, cá se ne eluptamu o importanta positiune politica. Lipsiti fiindu de acestu spriginu poternicu, si de spriginulu, ce ni l'ar' fi potutu dá totu deaun'a unu cleru luminatu, a trebuitu se cademu préda altor'a, cari s'au bucuratu de acelu spriginu in Transilvani'a si Ungari'a, er' principatele románe au trebuitu se se lupte in continuu spre a-si conservá independentia facia de dóue state catolice din vecinatate. Cándu a venitú apoi era calviniana, amu fostu asia de slabiti, in cátu numai poteamu face nici o resistentia. S'a lucratu, ce e dreptu, pre tóte cáile pentru nimicirea nóstra, dar' mie mi se pare, cá numai alipirea órba de beseric'a slavo-bizantina este *pecatulu acél'a originalu*, din care au isvoritu *tóte desastrele*, ce au venitú preste capulu neamulu románescu! Acestu adevéru l'a recunoscutu si fruntasiulu cronicariloru nostri, carele vorbindu despre trecerea romániloru sub jurisdictiunea patriarchiei din Constantinopolu, astufeliu se exprima: „*Barem de nu s'ar' fi intemplatu acést'a (trecere), cá románii mai fericiti ar' fi fostu, de s'ar' fi supusu patriarchiei din Rom'a, precum s'au fericitu alte neamuri, care insine le vedemu*“³⁾.

Altu cum acestu adevéru l'a accentuatú si ortodoxulu poetu Cesare Bolliacu in *od'a sa contra Románi'a*, pre care o agraesce cu cuvintele:

¹⁾ Vedi Dr. Gram'a: Istori'a besericeí románesci unite cu Rom'a. Blasiu 1884 p. 78 et seq.

²⁾ J. M. Moldovanu: Spicuire in istori'a beser. a Romániloru. Blasiu 1873 p. 16.

³⁾ Sincai: Cronic'a romániloru t. I. pag. 162.

„Printr'o fatalitate fusesi gresita tare,
De te rupsesi de Rom'a. O! ritulu cedu grecescu!
Acést'a-ti este culp'a de n'afli manguiere
In sinulu casei tale . . .
Reu te-ai unitu de-atuncia cu ginti eterogene,
Cu gintile slavone, mangite la Fanaru!
Pe-o cale retrograda vei merge multu alene?
Venimulu totu, in pisma, vei scurge din paharu“²⁾?

Amu vediutu, unde amu ajunsu cu „ortodoxia“, acum se consideramu si urmarile, ce le-a avutu sânt'a unire pentru români.

Aceste urmări se potu esprimá pre scurtu in tes'a urmatória: „Cultur'a nóstra moderna a intemeiat'o sânt'a unire“.

Curéndu dupa ce ne amu unitu cu centrulu besericeii catolice, mai multi tineri români au fostu tramisi in Colegiale catolice din Rom'a, precum sunt: Colegiulu germanicu, Colegiulu greco-catoliciloru si Colegiulu de *propaganda fide*, unde ei au primitu o instructiune alésa in sciintiele filosofice si teologice si s'au adapatu la isvorele nesecate ale clasicitatii latine, care forméza primulu fondu alu civilizatiunii moderne. Studiándu limb'a latina si cea italiana, ei au remasu frapati de asemenarea ce'a mare, ce esista intre aceste limbi si intre limb'a nóstra românesca, er' acést'a asemenare si gloriele strabune, acaroru urme se vedu si acuma in ruinele orasiului eternu, au desteptatu si intaritu in animele loru consciintii'a despre latinitatea poporului románu.

Acesti tineri intorcéndu-se in patria inzestrati cu o cultura inalta sacra si profana, cu o credintia via si lucratória, si cu unu sentimentu nobilu de romanismu, s'au unitu in cugete si sémtiri cu alti tineri, cari 'si facusera studiele la facultatile teologice din Vien'a si din alte orasie ale monarchiei austriace, si cu totii s'au apucatu de lucrarea grandiósa a propagarei culturai apusene intre români. Acést'a cultura, fiindu-cá s'a propagatu totu deam'a insocita de ide'a latinitatii nóstre, a avutu unu farmecu nespusu de mare asupr'a mintiloru si animeloru toturoru româniloru din Transilvani'a si Ungari'a fara deosebire de confesiune. A fostu destulu, cá *unitii* se dee impulsulu, si se croiéscá directiunea la cultur'a si emanciparea nóstra nationala, pentru-cá chiar' si *neunitii* se se *unéscá* cu ei in lucrarea cea sânta pentru regenerarea unui poporu inzestratu cu atâtea aptitudini culturale, dar' impilatu si parasitu de tóta lumea in decursu de mai multe veacuri. Cultur'a respandita la inceputu numai de uniti, er' mai târdiu chiar' si de *neuniti*, nu a potutu remané inchisa intre hotarele Transilvaniei si ale Ungariei, ci a strabatutu si in societatea românesca de preste Carpati, unde in zadaru i se impotriva unu cleru ignorantu si preocupatu de idei

slavo-bizantine. Clerulu acest'a a remasu in ignorantia lui, si a vegetatu si mai departe, inse numai cá unu elementu strainu in societatea românesca de preste Carpati si despretiuitu pana in diu'a de astadi de credintiosii, pre cari i-i pastoresce; pre cându cultur'a apuseana straplantata din Ardealu a fostu imbratisiata cu caldura de tóta societatea românesca si propagata in cercuri totu mai largi prin cei mai de frunte barbati ai tieriloru românesci.

Astu feliu in urm'a impulsului primitu dela *uniti*, toti români — desi despartiti politicesce — au ajunsu la o unitate culturala si literaria, care este cea mai puternica garantia a venitorului nostru!

Desi români greco-catolici au formatu si forméza numai o mica parte din corpulu natiunii române, ei totusi au avutu unu numeru frumosu de reprezentanti si portatori ai culturai nóstre moderne, care s'a inceputu de odata cu sânt'a unire. Ei au fostu cei dintai, cari au pusu fundamentulu la istoria si filologia româna, scrutándu cu zelu invapaiatu trecutul neamului românescu, si invederádu originea latina a limbei nóstre. Scrierile lui Simkai, Maioru si Clain voru fi totu de aun'a o dovada neînfránta despre asertiunea nóstra si nescé gloriei neperitórie ale sântei uniri si ale natiunii române preste totu.

Déca amu vré se amintimu cu numele pre toti barbati *uniti*, cari s'au distinsu pre campulu literaturii nóstre, s'au au lucratu pre alte căli la propagarea culturai nóstre moderne si la desteptarea consciintii nóstre nationale, amu trece departe preste marginile unui articlu de diariu. De ace'a ne restringemu numai la constatarea meritului, ce si l'au castigatu scótele unite din Blasiu pentru cultur'a româna. Domnulu G. Baritiu anuntiádu aparitiunea numerului primu alu „Gazetei Transilvaniei“ din 12 Martie 1838, ne spune, cá o parte mare din inteligintia românesca a esitu din „liceulu si seminariulu din Blasiu cu 18 profesori alesi, cari mai vèrtosu de o jumetate de veacu in cóce au datu si dá pana astadi barbati vrednici in tóte partile si la tóta Româniea“¹⁾.

Dar' G. Baritiu, intemeiatorulu diaristicii române din cóce de Carpati, este *unitu*! Voru dice domni dela „Telegrafulu Románu“, si póte nu voru pune multu pondu pre cuvintele acestui venerabilu unte-luptatoriu nationalu. Spre a face asiadara se dispara ori ce nedumerire, vomu citá si cuvintele unui ortodoxu despre scótele din Blasiu si despre sânt'a unire. Ortodoxulu Misailu dupa ce in colori negre descrie starea din tempulu fanaristiloru prin curintele: „mórtea inarboréza drapelulu ei; cr' geniulu pustiirei se

²⁾ Cesare Bolliacu: Poesii vechi si noue. Bucuresei pag. 97.

¹⁾ Vedi: In amintirea universarei a 50-a a Gazetei Transilvaniei. Brasiovu 1888 pag. 7.

gatesce a mai sterge o națiune din curtea vietii¹⁾, astufeliu continua:

„O singura schinteintia mai licurêza printre negurile cerului si asemenea luceaferului despre di se apropia de noi Pre cându la noi nu mai esistu de câtu cre-o dôue—trei buchernitie grecesci, dincolo de munti infloriau scôlele adeveratu române din Blasiu Originea scôlelor transilvane nu datêza mai înapoi de mijloculu seclului alu 18. Dar' cu câtu începutulu loru este mai în còce, cu atâtu soliditatea temelieloru, pre cari fusera asiediate, suntu mai sanetose, cu atâtu fruptele ce au adusu ginteii întregi, sunt mai mântuitorie pentru generalitatea națiunii.

„Prin uniune se deschide o noua era pentru cultivarea româniloru Transilvani“.

„Joanu Miculu (adeca întemeiatorulu Blasiului episcopulu Inocentiu Clain) este primulu fundatoriu alu culturii Transilvane“

„Renumele liceului din Blasiu cresce vediendu cu ochii, vietia si lumina resarindu în tôte partile. Parea, că genulu vechiei Rome se scôla din mormântulu seu seculariu spre a mai însuflă odata coloniile lui Traianu“¹⁾.

Câta deosebire între cuvintele sincere ale acestui ortodoxu nepartinitoriu si între atacurile necualificabile îndreptate de „Telegrafulu Român“ în contra sănții uniri!

Dar' sperâmu, că astufeliu de atacuri voru trebui se incete, si ômenii se voru rusinâ a mai esi în publicu cu calumni de soimulu celor publicate în colônele „Telegrafulu Român“, deôrece voci de mare auctoritate înaintea româniloru au începutu a recunôsce meritele, ce si le-a castigatu pentru cultur'a nôstra unirea cu beseric'a Romei. Că esemplu aducemu pre eruditulu M. G. Obdenariu, care prin scrierile sale filologice, medicale si istorice si-a castigatu unu nume frumosu numai înaintea Româniloru, ei si a strainiloru. Acestu barbatu, care a lucratu fôrte multu pentru emanciparea Macedo-Româniloru de sub jugulu gre-ciloru, si la môrtea sa si-a testatu tóta averea Academiei române, în o epistola adresata eruditulu jesuitu Nicolau Nilles recunôsce că „uniunea românilru a fostu o miscare fôrte frumôsă“, si-si încheia epistol'a cu cuvintele: „turceasca-se unu român, dêca-i place, însa elu se recunôsca partea însemnata, ce a arul' o uniunea la renașterea nationalitatii române“²⁾.

¹⁾ Vedi Joannu M. Moldovanu: Spicire în istoria bes a Româniloru. Blasiu 1873 p. 19, unde cuvintele sunt citate dupa Buletinulu instructiunii publice, Bucuresci 1866 p. 105.

²⁾ Qu'un Roumain se fasse musulman, et cela lui plait; mais qu'il recomaisse la grand part, que l' Union a prise a la renaissance de la nationalité Roumaine. Vedi acêst'a epist. întrega la Nilles: Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orient. Innsbruck 1885 v. I pag. 363.

Totu astufeliu se exprima si „Convorbirile literarie“ în unu articulu, care se ocupa cu poetulu nostru V. Alexandri.

„Insa dincolo de Carpati — dice domnulu Bengescu autorulu acelu articulu — fratii nostri din Transilvani a fura adeveratii aperiatori ai literaturii si ai limbei române, pre cându Fanariotii o prigoniau în principate. De odata se produse la dênșii că o reinviere a romanismului, si nu se pôte tagadui, că acêst'a miscare, ivita în impregiurari particulare, avu o mare influentia asupra renașterii litereloru române“.

Apoi dupace arêta meritulu, ce si l'au castigatu scôlele din Blasiu pentru propagarca culturii nationale, si amintesce cu numele pre unii barbati însemnati, cari au esitu din acele scôle, astufeliu continua dlu Bengescu: „Meritulu de a fi formatu pre acesti apostoli ai româanismului, nu trebuie însa se recina numai scôleloru din Blasiu. Cautu se recunôschemu, că cea-ce a contribuât mai cu sêma a desrollâ intr'ênsii iubirea litereloru, a fostu siederea loru prelungita în capitalele Europei civilisate, unde acesti barbati, cari mai toti erau preoti uniti, fusesera tramisi pentru a se perfectonâ în studiulu teologiei si alu sciintieloru“¹⁾. (Vă urmă).

Dr. Augustinu Bunea.

Conferintiele pastorale.

de Dr. Joannu Popu.

Preotii continua opulu de rescumperare indeplinitu prin Isusu Christosu, seau mai bine însu-si Domnulu nostru Isusu Christosu 'lu continua prin dênșii că prin organele s'ale, dupace fundatoriulu besericeii însu-si invêtia, jertfesce, iêrta peccatele, justifica si conduce pre ai sei la mantuirea vecinica — prin preoti. Ei suntu dupa S. Scriptura nuncii lui Domnedieu, mijlocitorii între Domnedieu si omeni, amicii lui Domnedieu, locutiitorii lui Isusu Christosu îmbracati cu poterea pre carea însusi a primitu-o dela Tatalu seu. Că locutiitorii alui Isusu Christosu au dênșii se vestesca credinciosiloru adeverurile eterne religiöse, — deregatori'a profetica, au se li mijlocesca că adeverati liturgi darurile rescumperarei si prin acêst'a se contribue la subiectivarea redemptiunii obiectivu indeplinite, — deregatori'a sacerdotala, — si în urma au se povatinesca pre credinciosi pre calea virtutiei si a perfectiunii crestinesci, pentrucâ urmandu inventaturiloru impartasite si ajutorati de darurile conferite se pôta ajunge la fericirea vecinica.

Multe si feliurite suntu greutatile si pedecile, ce le intimpina preotulu pasu de pasu la indeplinirea

¹⁾ Conv. lit. anul XXI Nro 10 din 1 Jan. 1888 p. 853 si 854.

deformităților, cari rezultă din această triplă deregatorie; inimi de totă plămădă lucră din respoteri, că se-i paralizăze lucrarea și cu această se-i zadarnică fractura ostentelor sale. Sunt greutăți, cari provin din însăși natură deregatorie pastorale, și er' altele, ce le causăza înpregiurările personale, locale și temporale; și până când cele de antanie sunt mai mult de caracteru universalu, până atunci ceste din urma sunt mai mult de natura particulară, și se schimbă întocmai precum se schimbă și jurstarile, cari le pricinuesc. Reflectăm aci senguru asupra cestor din urma, și anumitu precum ni se prezintă în poporul nostru că emanate din condițiunea și înprejurările lui actuale.

Adeveratu că preste totu vorbindu poporul nostru nu a scapatatu în religiositate și moralitate; elu este docil și nu se arăta aplecatu a lucră în contra orânduielelor Domnediesci și asiedimintelor beserice, deci totu atatu de adeveratu este și acea, că nice densulu nu remane neatinsu de curentulu dominantu, și deca spiritulu și tendința destructivă a timpulu de astăzi nu a ajunsu, că se-i inadusiăca semtiemintele religioșe-morale, nu se pôte cu tôte aceste negă, că Pastorii sufletesci nu întimpina pre fia-care di greutăți și pedece năue, pre cari nu le potu înlătură, decatu manuandu arme năue și observandu alta ținută și altu modu de procedere.

Amintim numai câteva din obstaculele, ce împedea promovarea binelui spiritualu a credincioșilor noștri. În cele mai multe comune domnesce unu indiferentismu seau nepăsare faciă de lucrurile supra-mundane, transcendente, care aduce decadința și corupțiunea morală; — multi sunt între omeni noștri, cari traescu în credința, că prin o specie de legalitate seau prin o participare senguru estera la serviciile divine facu totu ce detori sunt se faciă pentru mântuirea sufletulu, lasandu, că animă, internulu lor se fie predominatu de inclinări și patime rele. — În ce priveșce moralitatea nu se pôte dice, că esista la poporul nostru acea întregitate de moravuri, pre carea o poftesce invetiatură evanghelică, și de a carei conservare se îngrijeau cu atata scumpetate betranii noștri în vremile mai de demultu; tineretulu în mare parte e escisivu; numărulu casatoriilor nefericite și a pruncilor nelegiuiti creșce pre di ce merge; în viața familiară și disciplină casnică începe a se afirmă o direcțiune mai „liberală“, că se dicemă așa, mai „emancipată“. — Nu puțină ostentă în costă pre Pastorulu sufletesc, că se înlătură pedecile și învingă greutățile, ce le întimpina pre alocure în împlinirea deregatorie sale faciă cu deregatorii civile seau organele administrative din parochiă s'a. Căci acești omeni aprăpe cu deseversire pre o trépta ce e dreptu inferiăra a culturii

scientifică, înse unele bune pentru propagarea de idei anticrestinesci, rationalistice, — se nisuesc a slăbi credința și a abate pre poporul dela alipirea către asiedimintele s. beserice; și influința, ce o eserciăza este cu atatu mai spre stricatiune, cu câtu că aflându-se în contactu nemidlocitu și continuu cu poporul, nu numai că în desfătuiesc cu vorbă, dar' prea adese i premerg și cu esemplu, cu faptă.

Sunt aceste totu atate greutăți, cari rezultă din natură jurstarilor noastre locale și ale timpulu în care trăim, și cari, schimbându-se înprejurările, voru dispără și ele înlocuindu-se cu altele năue.

La conferințele pastorale se potu mai bine de catu ori și unde luă sub discussiune tôte aceste pedeci seau greutăți, și cumpanindu-se din tôte laturile și din tôte punctele de vedere, se pôte mai cu înlesnire statorî modulu celu mai potrivit de procedere pentru înlăturarea lor. Pre calea conferințelor voru poté sci toti Pastorii sufletesci „ce“ se predice și „cum“ se predice, adeca cari adeveruri dogmatice și morale trebue cu preferința se se aléga că materia de predicatu, apoi ca în ce ordine, în ce direcțiune se se tracteze; totu pre această cale se voru informă densii mai securu despre vitiale, cari voru fi a se combate, despre erorii contrari credinței și moralulu, cari ar' prinde a se latî printre credincioși etc.

Afara de lucrurile, cari se raporta la portarea deregatorie magisteriale seau profetice se potu luă la discussiune și dezbateră și obiecte din celelalte ramuri ale Pastoririi sufletelor. Se voru consultă p. e. preotii în privința ținerei cultulu divin, administrării s. sacramente, tractării morbosilor, în privința administrățiunii parochiale, a îmbunătățirii și sporirii venitelor fundurilor besericesci s. a., că astfel încetu cu încetulu se se aduca la cale o uniformitate în praxă pastorală. Lucrulu de sine întielesu este și nice că ar' trebui amintitu, că nu cade în competența conferințelor tractuale, că se aduca hotăriri în materia de credință, de moravuri și disciplină besericășcă, că nu se unesce cu scopulu acestor adunări, că se se organizăze în ele și prin ele o opozițiă activă seau pasivă în contra dispozițiunilor mai înalte. Conferințele au senguru de a se consultă asupra modulu, cum s'ar poté mai bine efectui ordinațiunile emanate dela auctoritatea superiăra, asupra delaturării pedecilor în efectuare, și deca s'ar ivi ceva îndoială seau nescări dificultăți neînlăturare au dreptulu de a cere înviațiune dela Ordinariatu, la nice unu casu înse nu potu cu putere proprieă și din auctoritate proprieă se dechiare vre-o ordinațiune seau dispozițiune mai înaltă că neavendu valăre obligătoare pentru respectivulu tractu seau districtu.

Casuri însemnate, instructive și dubie ivite pre terenulu pastoririi sufletelor în tractu, observându-se

discretiunea receruta, inca potu formá obiectu de discussiune in sinulu conferintiei. In deosebu inse au se se ocupe aceste adunari cu inbunatatirea scóloru nostre confesionale, cu promovarea educatiunei si instructiunei scolastice. Preotii cá directorii scóloru au cu indoita atentiune si ingrigire se se pórté facia de deusele, dupace astazi mai multu cá ori candu se lucréza la descrestinarea acelora, la lipsirea loru de caracterulu confesionalu. — Preotii cá servii besericei au detorinti'a de a luptá cu tóte midlocele legale in contra tendintiei de a „emancipá“ scólele de sub influinti'a si suprainspectiunea besericésca, càci acea tendintia provine din o nerecunoscere formala a misiunei, pre carea trebue se-o implinésca beseric'a aci pre pamentu; acea este o violare ángusta si facisia a unui dreptu istoricu, unu atentatu asupra societatei omenesci in genere si a mantuirei singuraticiloru individi in specia¹⁾. Si mai cu efectu voru poté preotii se respingá ori si ce amestecu seau ingerentia, déca voru ingrigi, cá se se in'ature tóte acele defecte si neajunse dela scólele nóstre, cari dau ansa adversariloru de a le trage in resortulu puterii loru sub cuventu, cá acele nu corespundu legiloru din vigóre.

In ce privesce modulu convocarei si tienerei conferintieloru pastorale, — care ar' fi a trei'a cestiune din artielulu de facia, — suntu datatorie de tonu si obligatóre dispositiunile emanate dela Ordinariate in acésta materia; in aceste se determina apriatu tempulu si locul tienerei, modalitatea pertractarei agendelor precum si confacerea si pastrarea actelor si lucrurilor conferintiei. — Asia se dispune in Regulamentulu nostru, cá conferintiele preotiesci — tractuale se se tiena de 2 ori pre anu; primavér'a si tómn'a (pt. 1), si anumitu succesive in parohiele toturoru preotiloru beneficiati din districtu (pt. 2); — cá se se tiena in localitate conveniéntiosa si acomodata (pt. 4); cá preste decursulu adunarei se se duca protocolu detaiatu, care dupa autentificare va fi a se substerne la Ordinariatu deinpreuna cu operatele de tema si alte acte etc. Adaugemu senguru numai acea, cá conferintiele pastorale au se fie tienute in spiritu adevératu besericescu, precum o poftesce acést'a natur'a loru si statulu la care apartienu persónele, cari ieu parte la ele. In interesulu scopulni, pre care au se-lu realizéze aceste adunari, nu este permis, cá se le consideramu dreptu de nosce ocaсии potrivite — pentru distragere, petrecere, seau amusare: si déca preotulu loculu provede pre membrii conferintiei in nexulu caritatei fratiesci cu prandiu, „acel'a se fie frugalu si modestu, fara a impune credinciosiloru seau besericeloru ceva spese“.

„Quando presbiteri per calendas simul conveniunt“ se dice c. 9 dist. 44. — „post peractum divinum mysterium ad necessariam collationem, non quasi ad plenam refec-tionem, sed quasi ad prandium ibi ad tabulas resideant; ne per talia inhonesta convivium se invicem gravent . . . Qui ad coenam dominicam i: e: collationem verbi sub occasione conveniunt, ex veritate ventris causa conjungantur, reprehensibiles coram Deo et hominibus habentur. Et ideo peractis omnibus, qui voluerint, panem cum caritate in domo fratris sui simul cum fratribus frangant et singuli singulos bibere faciant, et maxime ultra tertiam vicem poculum non contingant, et sic ad Ecclesias redeant“.

Aréte, fratii Preotii recerut'a interesare facia de conferintiele preotiesci; dovedésca zelu in efeptuirea hotaririloru luate in acele, — si fructele seau rezultatele obtinute voru fi in destulu de inbucuratória, si acést'a atatu in cea ce privesce perfectiunarea propria, catu si referitoriu la pastoirea sufletésca.

Varietáti.

(† Anunciu tristu). *Parteniu Moldovanu* fostu preotu archidiecepsanu si profesorulu la scolele normale din locu dupa unu servitiu credinciosu de 9 ani la aceste scole, in urma unui morbu de peptu a repausatu in 12 Martiu a. c. lasandu in doliu profundu pre iubitiu sei invetiacei, parinti, frati, sorori si amici. *Sit ei terra levis!*

In tipografi'a seminariului archidiecepsanu din locu s'a inceputu in dilele acestea tiparirea *Triodului* cu litere latine sub grigi'a parintelui profesorulu gimnasialu *Joanu Germanu* presedintele comisiunei de revisiune a cartiloru besericesci corali.

In acél'asi tempu se face cunoscutu celoru interesati, cá in tipografi'a de aici Triode mai vechi cu litere cirilice, nu se afla.

Numai de curundu amu primitu trist'a scire, cá prea demnulu preotu *Vasilii Abrudanu* din Grosi in dieces'a Lugosului, carele la anulu 1858 cu tota comun'a se intorse la s. unire, dupa unu morbu repede provediutu cu cele sante a trecutulu la cele eterne in 21 Decembre a. tr. in etate de 55 ani si dupa unu servitiu laudabilu de 29 ani lasandu in doliu pre iubitululu seu poporu. *In veci amen-tirea lui.*

(Preoti neo-ordinati). In 11 Martiu a. c. s'au ordinatu de preoti teologii urmatori:

1. *Alesandru Papiu* destinatu de administratoru pentru parochi'a Bistrei.
2. *Gregorin Ilea* inca neaplicatu.
3. *Joanu Deacu* dispusu de administratoru in parochi'a Recea-Cristuru in protopopiatululu Dergei.
4. *Basilii Vlascu* fora aplicatiune.
5. *Alesandru Donescu* inca neaplicatu.
2. *Stefanu Popu* (moralistu) dispusu de cooperatoru in Fildulu de midlocu.

(Post'a redactiunei). Dn. J. C. in Gh.: Te-a prevenitu altulu. Operatele comunicate se voru publicá la tempulu seu: Dn. L. Sima in N.: Pre cale privata se pote, altcum nu.

¹⁾ Mai pre largu am dezvoltatu acést'a in „Foi'a besericésca“ red. de Cl. Dr. Gram'a: anul III Nrii 15, 16, 17 si 18.

Partea școlastică.

Utilitatea științelor naturale.

Multi suntu de părerea, că științele naturale, respective cultivatorii acestor'a lucrăza în direpțiune contraria bunelor intențiuni ale băsericeș; er' de alta parte nu arareori audimu tânguirea, că băseric'a ocupa una pușetiune inimica facia de progresele științelor naturale. Ponderându și judecându cu de-ameruntulu starea lucrului, aflamu că plângerile provenite din ambele parti suntu eronate, suntu fără de temeiu; deora-ce barbați de o profunda eruditiune băsericășca afirmă și confirmă, cumcă progresele științelor naturale promoveza bunastarea materială, folosulu moralu și spiritualu alu omenimei; și érași fari și conducatori de ai științelor naturale apróba și nu combatu pușetiunea, ce compete băsericeș.

Scopulu celu atâtu de salutaru alu băsericeș ni-este bine cunoscutu. Scopulu științelor naturale înca numai salutaru póte se fia; în cătu acel'a nu numai promovéza bunastarea materială a omenimei, ci desvólta, spriginesce simțimentulu religiosu, îndrumă și înaltia sufletulu nostru plinu de admiratiune catra Atotpotentele, catra ace'a Inteligenția șuprema, carea a știutu se creeze unu ce atâtu de perfectu, precum este universulu; și astufeliu întaresce și înaltia statulu moralu și spiritualu alu omenimei. Este înascuta în omu una pasiune nobilă de a cunósce totu ce-lu impresura; acést'a pasiune o satisfacú științele naturale, nutrindu-o cu fapte positive și deprindendu-o cu ratiunamente șanitóșe. Științele naturale alunga șupertițiunea nascuta din ignorantia legiloru nestrămutate, pușe de marele Creatoriu, și alungându-o nu ștergu religiunea, ci din contra o întarescu. F'ara de științele naturale amu orbecă sub vélulu șupertițiunii, și aparițiunea unor fenomene l'ar' cufundá pre omulu de rindu în șpaimé nefundate și pururea ar' fi întimidatu de ivirea Ștrigoiloru.

Științele naturale ni-deschidu cartea cea mare, în care vedemu cugetele și vointia bunatatei, întielepțiunii și atotpotenției unei fiénție eterne, divine și perfecte; pentru ace'a științele naturale suntu una bună școlă pregătitoria pentru catecheti, pentru profesorii de religiune, cari cu ajutoriulu loru suntu condusi la intuițiunea Fiénției Șupreme, ce se afla pretotindenea; pentru juristu, încátu acestuia i-dictéza se asculte necondiționatu de legi; pentru medicu, încátu știința lui numai asia vá fi științia, déca vá esthauri din natura.

Șcrutarea legiloru naturale este unu medilocu poternicu pentru șercierea șpiritului. Miriadele de

fenomene ale naturei, enormele cauze și efecte, în cari e cu nepotencia a nu recunósce una potere și întielepțiune înfinită, suntu factori fórté înșemnați pentru cultur'a umana. Totu ce e șublimu, maretiu, gloriosu, șolemnu, nobilu, admirabilu și teribilu aflamu în natura și înca în întréga clasicitate loru; lir'a poetiloru lumé de aci și-ia materialulu șeu.

Științele naturale descépta poft'a și instiuctulu de șcrutare; ele dedau la esperimentare indepédenta și activitate propria, prin cari se ajuta multu desvóltarea caracterului nișuitoriu și autonomu, care este școpulu finalu a tóta eduatiunea; *ele în privinția desvóltării inimé și-a vointiei n'au parecchia între obiectele de învetiaméntu*, de unde nu se póte în destulu recomandá îmbraciosiarea loru.

Aceștea folóșe intelectuali și morali ale științelor naturale demuștra până la evidentia, cumcă ele suntu utile pentru omenime, și că ele suntu nu numai cunoscinție reali, ci adevératu umane.

Utilitatea practica a științelor naturale o potemu prinde cu mân'a din multele eșemple, ce ne prestéza starea presenta a Europei și Americé. Éta ce dice în respectulu acest'a Alesandru Humboldt: *Aprétiarea egală a toturor ramurilor din științele naturale este una necesitate imperativa a tómpului presentu, în care averea materială și șprosperitatea națiuniloru se întemeieza pre întrebuintiarea corectă a poteriloru și productelor naturale. Șortea statelorú e că și a naturei, carea dupa cuvențele de profundu întielesu alui Góthe nu cunósce ștagnare și pronuncia anatema asup'ră pausarei; șoporale cari nu progreseza în aceștea științie, irevocabilu se voru cufundá și pre campulu bunei ștari voru fi șilite a dá locu altor'a.*

Se nu ne lasamu a fi amăgiti cu ace'a, că științele abstracte cultivéza șoporulu; că-ci numai cea ce ștrabate în conșciinția șoporului și devine averea comuna a întregéi națiuni, se póte considerá că elementu de cultura generală.

Apoi trebuie se recunóschemu, cum-că șproșesulu culturei în mare parte este condiționatu dela șproprietatea materială. Acést'a asertiune ni-o apróba nenumerate date din istoria culturală a șoporoloru.

Tocmai pentru ace'a neci băseric'a nu este contra șcrutariloru naturale, ea chiar' voiesce, că poterele naturei se fia șcrutate și întrebuintiate șpre acoperirea lipșelorú omenimei. Se ne cugetamu numai bine și se judecamu dereptu. Óre póte avé băseric'a una dorinția mai fierbinte, de cătu glori'a lui Domnedieu și cunósșcerea Magiștrului șupremu, la ce înșe numai prin șcrutarea operelorú Lui potemu ajunge? — Er'

dăca universul este una carte mare, pe ale carei pagini este scrisu numele și glori'a lui Domnediu, atunci este evidentu, cumcă totu mai multu se vâ implé de iubirea lui Domnediu și totu mai multu se vâ însufletî pentru Domnediu aceli'a, carele mai multu a cetitu acéști'a carte. — Dăca doi ochi suntu deajunsu spre a cunósce, că cerulu stelosu prevestese glori'a Creatoriului, dăca doue urechi suntu deajunsu spre a audî laud'a, carea o striga una dî altei'a, și secretele întieptiunei divine, cari le prevestese una nópte altei'a (Psalmi); cu câtu mai tare i-se vâ aretá potestatea divinitatei aceliui'a, carele privesce cu ochi scrutatori spre ceru și spre adâncurile pamântului, spre constelațiunile splendide și spre atomi, spre planta și tufa și spre totu, ce-i dă marturia în mâna, cumcă fienti'a suprema le-a ordinau tóte dupa pondu și măsura? (Cartea întielep.).

Mai departe bĂseric'a, acéști'a maica a omenimei voiesce și ace'a, că omulu se fia domnulu creațiunei; ea voiesce, că cuventulu, ce a resunatu în deminéti'a crearei: „Domniti preste pamântu“! (Genesa) se se valóreze; ea voiesce, că omulu se și folosésca acestu dreptu de dominare. Er' omulu numai atunci póte eserceá acestu dreptu alu seu, cându desface vèlulu, ce-i acopere proprietatea, cându nu se indestulesce cu ace'a ce vede cu ochii și póte prinde cu mân'a, ci strabate în celea mai interne ale naturei, aici culege tesaurii poteriloru și-i aplica în folosulu seu și alu deapropelului seu. Ce frumosu, ce sublimu fenomenu, cându omulu face semnu fulgerului și aceli'a fora a-i strică descinde la petiórele lui; cându omulu tramite schintéu'a electrica cá solu preste mari, preste dealuri și câmpii; cându omulu demânda vaporiloru, cá se i-se supuna cá aripi, cu cari apoi sbóra preste ape și continente; cându omulu provóca lumin'a electrica și o constringe se imprascia întunecimea noptei de pre stradele cetatiloru și se decoreze cu lucirea s'a palatiele și salele spatióse? BĂseric'a de tóte acestea se bucura; că-ci ce dauna ar' poté ele se aduca în drepturile credinței, a carei reprezentanta și invetiatoria infalibila este bĂseric'a?

Marele naturalistu Baco a dísu, **cumcă scienti'a, deca numai o gustamu, ne instraineza dela Domnediu, er' deca eshaurimu din afundínea ei, ne conduce la Domnediu.** Totu deaun'a numai aceli'a s'au opusu și se opunu revelațiunei și principiiloru religióse, și triumfele scientiei le folosescu contra bĂsericei, cari cascigandu-si cunoscintie numai superficiali credu, că ei tóte le pricepu; dar' cei ce s'au dedicatu cu totul spre a studiá seriosu și profundu arcanele naturei, unii cá acéști'a în scrutarile loru afla pre Domnediu și i-se inchina lui. Și aievea scientiele naturali pentru multi scrutatori au fostu

trepte, ce li-au servitu spre acea, cá se se înaltie la Domnediu și se-lu laude. — Copernicu marele astronomu, a fostu fórté religiosu. Galileo Galilei, carele a datu unu avéntu atatu de poternicu filosofiei esperimentali, în urm'a scrutariloru s'ale a ajunsu la rezultatulu, că s. scriptura și natur'a și-tragu originea dela Domnediu, ace'a cá inspirațiunea Spiritului santu, acéști'a cá esecutorulu celu mai punctnosu a legiloru lui Domnediu. Linné într'atât'a s'a însufletitu de studiarea sântei scripture, încátu a eruptu în cuvintele: „*Domnedieulu eternu, nemesuratu, atotu sciutoriu, atotu poternicu parte mi-s'a revelatu în opurile creațiunei și eu am înmarmuritu. Mân'a lui poternicu se manifestu în tóte; inca și în celea mai mici lucruri cáta întieptiune și perfectiune! Folosulu, ce-lu cascigamu din ele, ne demustra bunetatea aceliui'a, care le-a creatu; frumseti'a și armoni'a loru i- prevestese întieptiunea; sustinerea loru și productivitatea loru nesecata vorbescu într'unu tonu înaltu despre potestatea Lui.* BĂseric'a știendu acestea neci decumu nu-si ia una pusetiune inimica facia de progresele scientiloru naturali, și fruntasii ei binemeritati partinescu adeveratele scrutari și progrese, ce se facu pre campulu acestoru scientie, asia Prea Sânti'a S'a **Leone alu XIII-lea**, pontificele actualu, inca cá episcopu-cardinalu în Perugi'a a datu una enciclica, în carea între altele astufeliu se pronuncia: **Ar' fi una nebunia a negá acelu faptu batatoriu la ochi, cumcă scienti'a prin scrutarile s'ale îndelungate și prin esperimentarile s'ale întiepte, si-a cascigatu multe poteri naturali de acelea, cari omenii înainte de ace'a seau nu le au cunoscutu, seau n'au fostu în stare a le plecá în servitiulu loru. Și încátu scienti'a cu desteritate a aplicatu acestea poteri în machine artificiali, a usioratu productiunea, a facutu mai eftine lucrurile, și în urm'a acéstei'a mai usiora îndestulirea îndigentiloru și mai comoda viet'i'a chiar' si aceliui'a, care are pucinu de spesatu. Nimicu e mai frumosu, decâtu acestea înventiuni.**

Éta, potemu vedé, ce eserceza scientiele naturali adeverate. Pre cultivatoriulu loru i- înaltia la adorarea lui Domnediu și bĂseric'a nu persecuta acelea rezultate norocóse, ce se nascu din studiarea loru spre binele comunu alu omenimei.

Din tóte acestea resulta, că scientiele naturali, cá unele, ce aducu folóse atâtu intelectuali câtu și practice și jóca una rola însemnata în promovarea civilisatiunei, merita se fia protegiate și cultivate.

Documentu istoricu.

Dela M. O. Domnu J. Ardeleanu profesoru gimnas. in Beiusiu primimu spre publicare urmatóri'a epistola alui Jeronimu Kálnoki*, carea privesce si se referesce la originea scóleloru române din Rodn'a, districtulu militariu alu Naseudului, infiintiate pentru crescerea si educarea copiiloru români din legiunea a dou'a:

Eminentissimi ac Rmi Dni Principes!

Quemadmodum Anno superiore sacrum Eminentiarum Vestrarum coetum certiorum feceram, Ego ad hunc districtum militare Rodnensem ab Illmo Dno nunc recenter 2-da Maji fati functo Episcopo Fogarasiensi pro tradendis Linguae Latinae fundamentis Inclitae hujus 2-ae Legionis Valachicae juventuti transpositus, in praesentem diem a 1-a Junii anni elapsi eidem fini satisfacere conor: hactenus in hac disciplina triginta habui discipulos, sed singulis diebus major est accessio, hos tum in rebus Liberalium artium, quam Ecclesiae Catholicae doctrinalibus pro meo posse exercui, non secus ac alios quadraginta, qui in his iisdem scholis in Lingua et Scriptura Germanica pro servitio huius Legionis instituuntur, ex his 70-ta Juvenibus, inter quos multi etiam adultioris sunt aetatis, vix unum alterumve reperi, qui vel signum sanctae Crucis rite novisset efformare, nunc Dei gratia nullus est qui ignoraret ea, quae dicimus esse necessaria necessitate medii et praecepti. Ut hoc assequeretur singulis hebdomadis die Jovis, et die Dominica Catechismum scholasticum institui. Longe majorem inveni in populo Militari ignorantiam et corruptionem, peccata enim et praesertim contra 6-um impune, et sine ullo pudore patrabant. Multi Sacram Confessionem jam quadragenarii et quinquagenarii numquam peregerant, ut huic profundo vulnere saltem aliquantulum mederer, singulis diebus Dominicis post Sacrum toti populo exhortationem feci, et Deo laudes sint cum aliquo fructu, in festis enim paschalibus omnes praeter quatuor Sacram Confessionem peregerunt, at hos etiam post Pascha timore percussos ad viam reduxi, denique omnes jam si non caste, adminus cautius incipiunt vivere; omnia ex involuntaria Parochorum non tantum hic sed in omnibus hujus Principatus Locis ignorantia contingunt, omnes enim aliquibus exceptis scribere tantum legere et juxta Ecclesiae Graecae Ritus canere sciunt, proprio manuum labore victum et amictum sibi, et domesticae familiae quaerere coguntur, unde verbum Dei negligunt, et mensis inserviunt, nec ullum habent aliud remedium ex hac ignorantia emergendi, nisi Sua Majestas Applicae Regiae aliquam pensiunculam annuam ipsis assignaverit; ut autem saltem aliquo modo huic etiam malo occurrerem, omnes Parochos adhortatus sum, ut saltem pro sua capacitate Parvulos S. Crucis signum, Pater Noster et alias ordinarias de praecepto Ecclesiae scitu necessarias orationes edocerent, quod jam in his triginta huius Legionis Pagis executioni mandatur. His me sacri Eminentiarum Coetus protectioni commendans persevero in Transylvania Naszodini in Districtu inclitae secundae Legionis Valachicae 1772. Die 23 Maji.

Eminentissimorum ac Rmor. Dnor. Principum

Humillimus in Xto servus et filius

P. Hieronimus Kálnoki m. p.

Ord. Divi Basilii Magni. Coll. Urb. alumnus.

*) Epistolele sunt decopiate de resp. d. profesoru depre epistolele originale aflatorie in archivulu colegiului de Propaganda Fide. *Red.*

Er' in versiune romana:

Eminentissimorum si Reverendissimorum Domni Principi!

Precum am referatu anulü trecutu Eminentieloru Vóstre, cá eu am fostu transpusu la acestu districtu militariu alu Rodnei de catra Illustrissimulu D. Episcopu dela Fagarasiu de curúndu in 2 Maiu repausatu, cá se instruezu tenerimea legiunei a II române pe principiele fundamentali ale limbei latine dela I-a Júnü anulü trecutu pana in díu'a de adf me nesuescu a satisfacere acestei missiuni; pana acum in acestu despartimentu alu sciintiei am avutu 30 de discipuli, dar' din dí in dí cresce numerulu lorü, pre cari i-deprindu atátu in invetiaturi scolastice cátu si in doctrinele besericee catolice; nu altumentrelea facu si cu alti patrudieci elevi, cari invétia cetirea si scrisórea limbei germane, ce suntu necessarie la servitulu legiunei; intre acesti 70 tineri, intre cari suntu si de o etate mai inaintata, abíá am afflatu unulu seau altulu care se fia sciutu a face semnulu crucei; acum charu Domnulü nu se afla neci unulu care se nu scia cele ce suntu de lipsa necessitate medii si praecepti. Cá am potutu obtiené acést'a, am tienutu prelegeri catechetice Joi'a si Dominec'a. Cu multu mai mare ignorantia si corruptione am intimpinatu si observatu la poporulu militariu, cáci pecatele mai alesu cele in contra poruncei a VI-a le comiteau pe facia fara nice o sfiéla. Barbati de patrudieci, cincidieci de ani nu s'au marturisitu neci odata, si cá se vindecu incátuva acést'a rana grozava, in tóte Dominecele dupa s. Liturgia am tienutu esortatiuni poporulu adunatu si multiamita se fia Domnulü am si cascigatu ceva, cáci la serbatorile santeloru Pasci toti s'au marturisitu luandu afara pre patru insi, inse si pre acestia infricandu-i i-am adusu la adeveru, si acum toti deca si nu ducu o vietia curata celu pucinu traiescu mai precautu; tote aceste nu numai aici dar' in tote locurile Principatului provinu din ignorantia escusavera a parochiloru, cáci toti cu esceptiunea aloru pucini nu sciu numai a cetí, scrie si a cantá dupa ritulu besericee grecesci, su-siliti cu sudórea mániloru a-si cáscigá viptu si vestimente atátu pentru sine cátu si pentru familia, din care causa neglegu Cúvêntulu lui Domnedieu si se ostenescu si se ocupa cu cáscigarea pânei de tote dilele. Altu remediü nu affu pentru de a scapá de acést'a stare misera, numai acell'a, cá Maiestatea sa Apostolica se se indure a asemná lorü ceva pensiuene anuale.

Cá se curezu incátu-va si ignorantia prunciloru, pre toti parochii i-am avisatu, cá dupa capacitatea lorü se instrueze pre prunci a face semnulu sântei cruci, se-i invetie pe Tatalu nostru si alte rogatiuni prescise de sánta Beserica, ce in aceste 30 de sate ale acestei legiuni se si esecutéza. Cu aceste recomandându-me protectiunei Eminentieloru Vóstre sum in Naseudu din Transylvania in districtulu legiunei a 2 romane 23 Maiu 1772.

Alu Eminentissimorum Domni Principi

celu mai unilitu in Christosu sierbu si fiu

P. Jeronimu Kálnoki m. p.

ordului s. Basilü celu mare si alumnu alu Colegiului Urbanu.

Ce a fostu scól'a triviala la noi, la Români?

(Cá respunsu mai multoru domni invetiatori banatiani).

Pentru-cá se intielegemu mai bine lucrulu si cá se potemu respunde la acést'a intrebare, se facemu o revista scurta preste istori'a pedagogiei. Se cercámu dupa originea scólei triviale.

De numele „școlă triviale“ dăm mai întâi la vechii Români. Se dăce, că ei încă prin secolul III-le după fundarea Romei aveau școli private; er' școli publice în secolii următori mai cu sêma prin orășe. Școlile acestea publice le numiau ei triviale¹⁾. Obiectele acestor școli la începutu erău scrierea și cetirea, mai târziu cetirea și esplicarea scriitorilor și poetilor patriotici, gimnastic'a, cantulu, și precum afirmă unii, tinerii trebuiau se invetia de rostu cele 12 table de legi.

În diumetatea a dou'a a evului mediu aflăm mai multe specie de școli și anume: 1. *Școle populare*²⁾, în cari se propuneau: religiunea, cetirea, scrierea, și cantulu. 2. *Școle civile*, mai cu sêma în orășele cu industria înflorită. În acestea se propuneau și computulu și stilistic'a comercială. Pre unu grad mai înaltu decât școlile amintite erău 3. *Școlile triviale*, numite așa după cele trei obiecte (trivium) ce se propuneau în acestea și anume gramatic'a, retoric'a și dialectic'a. Și în urma 4. Seminariele teologice și universitățile. În acestea se propuneau afara de religiune celea 7 arte liberale, adică: gramatic'a, retoric'a, dialectic'a, aritmetic'a, geometri'a, music'a și astro-nomi'a³⁾.

Din celea premise vedem că a fostu școl'a triviale. Și acum se trecem la obiectulu nostru.

Este știutu, că la noi la Români abia în diumetatea secolului trecut au începutu a se înființa școli publice. Și anume mai întâi se deschide școl'a centrală din Blăși (1740). Preste câțiva ani după deschiderea școlii centrale din Blăși se înființează școl'a normală (Hauptschule) din Orlatu, er' în Hatiegu și Vaidarece *școle triviale*. Între 1770—1764 se înființează *școlile triviale* din Nasăudu, Zăgr'a, Telciu, Sângiorgiu și Monoru, er' la 1783 *școl'a triviale* din Borgo-Prundu⁴⁾.

Din școlile acestea unele și-tienura numirea, er' altele și-o schimbă cu numele de școlă normală, ori populară.

În școlile triviale române, precum ne spune D. V. Gr. Borgovanu, obiectele se propuneau în limb'a germană și parte și în cea română. În acestă școlă se pregăteau ofițieri, subofițieri la militia și ofițiali la administratiunea publică.

După-ace amu aflăm, că la noi la Români încă există școli triviale, se ivesce întrebarea, că ore numirea acestă corespunde numirii de școlă triviale din evulu mediu și că ore în acestea încă se propuneau totu aceleași obiecte, cari s'au propus în școl'a triviale din evulu mediu, după cari s'au numitu așa?

Respunsu la întrebarea acestă vomu afla în „Ratio educationis“ (o sistemă de educatiune și instructiune) apărutu la an. 1777.

După „Ratio educationis“ școlile populare erău împărțite în patru clăși și anume:

1. Școl'a populară dela sate (școlă triviale) cu ună clasă și cu unu invetatoriu. 2. Școl'a populară cu doi invetatori și cu două clăși prin orășe mai mici. 3. Școl'a populară cu 3 clăși, în cari afara de 3 invetatori funcționă unu profesor de religiune și unulu de limb'a latină. 4. Școle normale seau de modelu prelângă preparandiă, cu 4 invetatori și 4 clase. La acestea școlă mai eră unu invetatoriu pentru desemnu și unulu pentru cantu.

Obiecte în școlile populare dela sate (școle triviale) erău: cetirea, scrierea corectă și frumoasă, computulu, cunoscintie referitorie la economiă și limb'a germană (deca nu eră acea limbă de propunere). În școl'a populară dela orășe mai mici afara de obiectele înșirate se mai luă de-prinderi în concipiare, atâtu în limb'a maternă câtu și în cea germană.

În școl'a populară dela orășe mai mari se mai propunea computulu comercialu, concipiarea și ceva din economiă, er' celoru, cari voiau se între în gimnasiu li-se mai propunea limb'a latină, geometri'a, elemente din fisică și desemnulu.

În școlile normale seau de modelu afara de obiectele propuse în școlile din orășe mai mari și afara de a dou'a limbă modernă și de cea latină, se propuneau regulile școlastice. Obiecte extraordinare erău: geografic'a, istoric'a Ungariei, geometri'a, istoric'a naturale, fisic'a și music'a.

Știendu acestea putem afirma cu totă securitatea, că școlile triviale române s'au ținutu de categoric'a celoru de întâi trei specie de școli populare, adică au fostu școli cu unulu, doi, trei invetatori și totu cu atâtea clăși. Obiectele încă au fostu totu acelea, pentru-că școlile au fostu susținute de erariu pentru fiii granitierilor, pentru cari școli erău în vigore totu aceleași legi și ordinațiuni, că și d. c. pentru celea germane susținute de erariu.

Școl'a triviale română deci nu corespunde numirii de școlă triviale din evulu mediu, căci acestă a fostu școlă mai superiōră, er' școl'a triviale română a fostu puru școlă populară, precum școlă populară este și astăzi.

P. Ungureanu.

Bolnaviri repentine*).

II.

Fiindu organismulu ore-cuiva așa de tare atacatu încâtu cade repede la pământu și în starea acestă faci'a i-se face roșiu-închisă, se debelesă totu mai tare la

¹⁾ Vedi Istori'a pedagogiei de L. Molnár pag. 15.

²⁾ Aci nu am amintitu multele specie de școli, ce există mai cu sema pre lângă monastiri.

³⁾ L. Molnár. Istori'a pedagogiei, pag. 15, și Dr. Kis Áron. Istori'a pedagogiei pag. 27.

⁴⁾ V. Gr. Borgovanu. Spicuire din istoric'a pedagogiei la noi în Români pag. 14.

*). De prof. Dr. de Nussbaum. Foiletonu din »Budapester Tagblatt« Nr. 25 din an. curentu.

fiă-care resuflare și privirea-i este fixată, întiepenită, atunci e foarte consultă, că pre atari oameni numai decâtu se-i ridicăm, se-i punem se ședă seau deca nu pot ședé, se-i și culcăm, înse nesmintită capulu se le șteé mai susu că cea-alaltă parte a corpului.

Casuri de acestea provinu din navalirea prea mare și repentină a sângelui spre capu, cătra creeri; în cele mai multe atari casuri vre-o arteria încordându-se prea tare se rumpe și sângele acoperindu mass'a creșiloru produce de comunu o parălisia (ologire) a părtei opuse a corpului, pentru-că fibrele creșiloru se crucieșează. Acéș'ta se numeșe *apopleșta* seau cum se mai dăce *guta*, *lovire de guta*.

A p o p l e ș i ' a.

Asia dară deca prin plesnirea unei arterie în jumetatea drépta a creșiloru navalindu sângele afara, apășă acéșta parte de creeri, asia se produce parălisia în partea stânga a corpului, în mânu'a și petiorulu stângu și întorsu: întêmplându-se caus'a acéș'ta în partea stânga, efectulu lu- vedem în partea seau jumetatea drépta a corpului.

Dupa cele precedente șcim, că sângele se aștringe și apășă creerii în cantitate cu multu mai mare deca capulu atârna în josu, decâtu deca elu este ridicatu în susu.

De cumv'a din arteri'a plesnita navaleșce multu sânge afara, atunci apesarea asupra creșiloru pôte fi asia de mare, încātu bolnavulu se fia cuprinsu de o mórte repentină. Ací potemu mantú vietia înainte de tóte prin ridicarea capului de se pôte cătu mai tare.

Ștându capulu în linia orisontală cu corpulu, morbosulu momentanu pôte mori, éra deca capulu se ridică în susu, ologulu seau celu lovit numai într'o parte a corpului de apopleșia din întemplanare șcapă numei cu atât'a și pôte traif înca 20 ani.

Îndată-ce morbosulu s'a așediatu óre-unde va cu trupulu întregu seau celu pucinu cu capulu în susu, se i-se șpele seau ștropéșca faci'a cea închisă cu apă rece, se i-se desfăcă corpulu pre unde e ștrinsu cu vestmintele și cu deoșebire dameloru se li-se taie numai decâtu șinórele dela corșete, dela acéș'ta plagă modernă, în catusiele carei'a au picatu jertfa pâna și copile de 11—12 ani. Facându acéș'ta, sângele nu este împiedecatu în circulațiunea s'a. Déca mânilé și petiórele șuntu reci, apoi se se frece și învélue bine în cărpe calde de lână, fiindu-că aceste tienu caldur'a mai multu tîmpu în sine. Prin acéș'ta manipulațiune va fi șatisfăcutu ori-care medicu, de óre-ce neci chiar' celu mai bunu medicu nu ar' fi potutu procede îndată la începutu într'unu modu mai corespundietoriu că celu indicatu.

Nu arare-ori dânu pre ștrada de o *alta* nefericire; vedem adeca, că óre-cine, mai cu șéma copii șuntu calcați de caru ori carușia. Întêmpla-se acéș'ta adeseori atātu din neatențiunea baietiloru, cătu și a vizitiloru. Calcați de carușie (birje ori cară), ómenii mari șuferu adese de frantura de óșe, cându nu avemu nimic'a altu-ceva de

a face, decâtu pre respectivii se-i ducem într'o casa din apropiere și se apelăm la ajutorulu mediculu. De multe-ori copii șuntu școși dintre róte aprópe fără vietia și totuși deca-i desbrăcăm nu arare-ori spre cea mai mare mirare observăm, că trupulu lor nu le este vulneratu chiar' de locu, pre pielea pieptulu și a pântecelului lor nu se vede neci celu mai micu șemnu de vatemare, deș rótele carulu trecu pre ște trupulu prunculului, caru'a pucinu i- lipsiá, că se fia aruncatu în gur'a mórții.

E foarte interesantu, că ficatulu și splin'a, fólele și intestinele cui va potu fi în doue șfârticâte de rotele carulu fără că cu tóte acestea pre piele dinafara se póta omulu observá ceva leșione ori dunga roșia. Caus'a șta în ace'a, că pielea omulu are o foarte mare flexibilitate. Póte se vina înainte o vatemare cătu de adênca a óșeloru, seau chiar' ficatulu pôte se fia deșpicatu pre mai multe parti și totuși pre de-așupra pielei se nu se véda nimic.

În reșbelu spre es. se pôte adese-ori întêmplá, că fluerulu petiorului în partea cea din josu (la oulu petiorului) se fia șdrobitu de vre-unu glontiu în mai multe bucăți, precându pielea cea elastică de-așupra ranei, ștându bineconservată înlăintrulu încalciaminteloru se pare cu totul nealterată.

Toama asia pôte șcuti de vatemare pielea elastică de pre fólele copilulu roculu seu de lână, pre ște care a trecut rót'a carulu, precându splin'a și ficatulu, ce jacu sub ace'a piele se fia asia de tare atacată, încātu prin o șângerare internă se urméze prea ușoru chiar' și mórte.

Cātu de bucușu ar' șari omulu întru ajutoriu și în astu-feliu de casuri deși ací foarte pucinu potemu ajutá, și totuși trebue folositu totu minutulu mai alesu deca copilulu dupa cum de comunu se întêmpla este rece și fără vietia, baterăa pulsulu șeu de locu, seau abia i-se șemțieșce, ori că trupulu în partea vatemată este înflatu. Ștarea acéș'ta este foarte periculóșă, căci prin șângerarea internă în fiă-care minutu pôte urmá mórtea.

Déca dispui de unu burete (șponghia) mare seau de pâna de inu împaturată de mai multe-ori, atunci se o înmoi acéș'ta în apă rece, se o ștorci bine și se înfașuri cu ea ștrinsu pâna în susu pantecele pacientulu.

Recéș'a și comprișunea voru produce pôte încetarea șângerarei interne. Déca pre lână acéș'ta partea restantă a corpulu se învélue în flanelu ori postavu caldu, pacientulu amiróșă ceva tare, seau i-se dá șupa caldă, vinu ori bere bună — astu-feliu totuși ne licușce o radia de șperanșă, că copilulu va fi mântuitu din gur'a mórtei, pentru-că s'a eșperiatu de multe-ori, că ficatulu șpintecatu ori ruptu pre mîșlocu se pôte vindecá deplinu, ce'a ce s'a observatu dupa 30 ori 40 ani, cându respectivulu mortu șectionându-se, i-se află ficatulu bine încheiatu deși la încheiatura s'a observatu unu feliu de dunga. Alte părți vulnerate ale trupulu precum pieptu, capu etc. se potu bine observá și deca în vre-unu locu sângele išbucneșce

in cantitate mare afara, se comprima cu degetulu pâna cându vine ajutoriu.

Câte odata copilului calcatu de caru nu i-se întempla nimic'a, ei pôte este numai palidu, rece ori tacutu. Inspaimentatu unu atare copilu, se tractéza amicabilu si blându, seau i-se dà unu pocalu de apa rece si in scurtu si-recastiga de nou presentia spiritului.

Indigestiunea (nemistuirea).

Cu multu mai desu ne este periclitata sanetatea si chiar' vietia prin indigestiuni, pentru-câ prin o ingreunare prea mare a stomachului se producu friguri si catarrhuri gastrice (cataru de stomachu), cari la unii ómeni luându unu caracteru seriosu, nu arare-ori stomachulu si intestinele suntu atacate vehementu.

Indigestiunile provinu din acumularea mancariloru nemistuibile seau necorespondentorie constitutiunei stomachului debilu, cându indata dupa mâncare omulu se sântiesce rèu, stomachulu i-se infla si suferu de o'dorere de capu de totu caracteristica, sentiendu cá si cându i-ar' apesá ceva fruntea, respiratiunea ne este greóia, cu unu cuventu ne aflámu asia de rèu, încátu adese ne vine se aruncámu afara totu ce amu mancatu. La unii ajutu ins'asi natur'a, care nesuferindu ce'a ce nu corespunde stomachului, produce vomire (turnare) cându apoi se sântiescu imediatu cá restaurati, deplinu indestuliti, cáci durerea de capu si intréga infirmitatea numai decátu incepe a incetá.

Altii si- ajutu insisi, déca béu o tassa (fingia) de apa calduta, si iritéza (gâdelescu) ceriulu gurei cu vârfulu degetului, ori cu o péna inmuata in oleu; de aici provine vomire, ce'a ce este unu ajutoriu brillantu pentru descarcarea si usurarea stomachului.

Unor'a inse acést'a modalitate nu ajutu si nu potu indemná pre calea acést'a stomachulu la activitate. Astufeliu de ómeni se faca o preâmbulare ostentitiosa si inca de se pôte pre locuri ridicare, pre dealu, si numai decátu stomachulu incepe a se misicá, a lucrá prin mânarea materialului de consumatu in intestine, cându apoi totu se întórce éra spre binc.

Déca n'ai unde, seau nu poti face misicare mare, atunci se recomanda tare, cá prin o gimnastica de casa se aducemu cátu se pôte de multi muschi intr'o energiosa activitate. Prindi adeca in máni ceva obiectu greu de 1—2 chilo (o ruda de fieru spre es. capetele careia suntu prevedute cu globuri de fieru, *Hanteln* in limb'a germána) si faci cu elu misicari in dreapta in sténg'a, inainte in dreptu, in susu, in josu, spre pieptu etc. dar' aceste misicari se fia precise si nu grabite: cá pre comanda. Acést'a o repetímu de vre-o 10—12-ori si vomu sânti cá stomachulu se misica si deveníndu activu, ne scapa de molestari.

E totu una altu-cumu, ori-ce comotinne vei face numai se faci. Fiíndu tare ingreunatu stomachulu, incepe a lucrá mai incetu si mai târdíu, pucinu ingreunatu elu

lucra mai curéndu si mai usioru. De se întempla, cá stomachulu totusi se nu incépa inca a lucrá, atunci se fréca cu apa de Coloni'a (eau de Cologne), se acopere cu una cârpa inmuata in acést'a apa, seau bemu unu paharu de liqueur bunu, ori si mai bine cognacu bunu.

S. P. Radu.

Starea scóleloru medie in 1886/7*).

Din raportulu anualu alu Escelentiei Sale Domnului Ministru de Culte si instructiune publica apare, cumcâ caus'a scóleloru medie stá sub un'a conducere corespundentoria si energica, carea cunósce tóte scaderile instructiunei dela scólele medie, ia in considerare totu progresulu si cu una potere neobosita si cu succesu lucréza intru ameliorarea si inaltierea ei chiar' si intre nefavoritoriele relatiuni finantiali. Numai fapta constatámu, cându dicemu, cá inainte de acést'a neci tému indelungatu n'au datu atât'a avéntu causei instructiunei, cá cei câti-va ani, decursi dela infientierea legi pentru scólele medie. Ce e dreptu inca nu tóte dispusetiunile si-au produsu fructele sale, cea ce e si imposibilu pre acestu terenu; dar' apoi speranti'a realisarei si- are temeíulu seu.

Mai departe se vede, cá anulu decursu a adusu stabilirea definitiva a planului de invetiámentu gimnasialu. Planulu urmaresce intentiunile culturale europene. Intre refórmele lui se tiene si *propunerea limbii latine in scólele reali, cá obiectu extraordinariu*; deocamdata inuse numai in 10 scoli reali, si acést'a pentru relatiunile finantiali marginite, concede confesuniloru se-si faca *planu de invetiámentu localu*. Se areta necesitatea de a se infientiá scoli reali mai multe. Progresulu pre terenulu edificarei se dice a fi admirabilu. S'au facutu in scoli ameliorari igienice. Resultatulu instructiunei este imbucuratori, cu exceptiunea limbelor, unde nu se prea pote face sporiu pentru relatiunile nefavoritorie.

In indreptariulu datu pre lângá planu se restringe materialulu de propunere asia, cátu pre lângá diligentia se fia in stare a-lu invetiá si studentii mai slabi.

Dreptulu, ce-lu are Escelenti'a Sa Domnulu Ministru, cá se admonieze scólele, cari nu corespundu pretensiuniloru legi, ía eserceatu fórte moderatu, de-óre-ce a vedíutu, cá unde inca este potere, este si buna-vointia si numai de pucinu tempu este lipsa la desvoltarea acestei poteri. Pana acum a capetatu *prim'a admonitiune* 7 gimnasie, ér' a dóu'a 4. Se areta mare zelú la arangiarea interna a scóleloru si la provederea acestor'a cu requisite scolastice.

Mai departe dice Escelenti'a Sa Domnulu Ministru: *„Cu bucuria potu aminti, cá sustienitorii scóleloru, mai pretutíndenea s'au nisuitu a imbunatatí sturea materiala a profesoriloru, încátu li-au inmultitu salariulu, ce in multe locuri érá fórte micu facia de ponderositatea pusetiunei, cediendu cu acést'a adeverulu, cá profesorulu liberu de grigi*

*) Dupá fói'a „Országos Középkiskolai Tanáregyesületi Közöny“.

materiali mai bine pôte trai pentru scientia si astufelii totu timpul si-lu pôte consecrá scólei. Starea materiala a profesoriloru s'a imbunatatitu mai cu sénu la acelea institute confesiunali, cari au obtienulu subsidiu dela statu. In acestea institute s'a inmultitu si numerulu profesoriloru, si s'a delaturatu ingreunarea prea mare a profesoriloru, cari la acestea institute mai inainte erau aplicati aievea in numeru micu, si invetiamentulu specialu s'a inaltiatu. Nu potu inse lasá neamintitu, cá la multe institute confesiunali suntu prea pucini profesori, si asia au lucru mai multu si totusi salariulu loru inca neci pre departe nu a ajunsu salariile satorite la scóele medie de statu si regesci; acést'a impregiurare fora in doiala vá atrage dupa sine inferioritatea acestoru institute, si semnele acesteia se si aréta in ace'a, cá atari institute fórte cu greu capeta profesori si numai eschisivu din ace'a, cari pentru cualificatiune aloru cea slaba, n'au potutu capeté locu la institutele mai bine dotate.

Pentru starea igienica a scóeloru Domnulu Ministru se ingrigiesce tare, din care cauza a si denumitu medici de hygiena la 12 scóle mai impoporate, cari de presente si-implinescu oficiulu inca fora remuneratiune.

Din partea statistica a raportului estragemu, cumcá numerulu gimnasieloru e 150, a realeloru 28. Intre giunnasie suntu 88 cu optu clase, 39 cu patru clase, 17 cu siese clase, si 6 esceptionali.

Limb'a propunerei in 122 scoli e numai cea magiara, in 7 limb'a germána, in 4 cea romána, in celealalte alte limbi. Numerulu scolariloru gimnasiali a fostu 35,749; ér' a celoru dela reale 6371.

Numerulu claseloru prea indesuite inca si acum este insemnatu. In 37 de locuri (30 giunnasie si 7 reali) s'au in scrisu mai multi de 60 scolaru in I-a clasa. Numerulu studentiloru ordinari e 38,262; ér' alu privatistiloru 852. Relative mai multi privatisti au fostu in giunnasiele ev. ref. si la minoriti.

Limb'a magiara o vorbescu 37,780 studenti, adeca 96.4%. Acum ori au invetiatu limb'a magiara in scóla, ori acasa, in totu casulu e certu, cumcá clasea mai inteligenta a celoru de limba nemagiara se nisuiessc a-si insusí limb'a statului. Numerulu toturoru profesoriloru dela scóele medie e 2903, din cari 1622 suntu ordinari, 352 suplenti, 136 ajutatori, 616 catecheti si 177 la obiecte estraordinarie. Institutele de sub dispusetiunea statului suntu mai bine proviediute cu poteri didactice.

Ce atinge adjustarea scóeloru: 35 n'au avutu localitate pentru fisica; 32 pentru naturalie; 53 n'au avutu sala pentru desenmu; 90 n'au avutu sala pentru gimnastic'a de ierna; 14 n'au neci unu feliu de localitate pentru giunnastica. In genere se pôte dice, cá cu ceva mai bine de diumetate din scóli nu dispune de numerulu localitatiloru recerute. Recuisitele de invetiamentu s'au inmultitu in toti ramii.

In bibliotece se afla la 1,112,500 tomuri. In insti-

tutele statului, cari suntu mai tinere, ce e dreptu suntu mai pucine cárti, dar' din punctu de vedere alu scóeloru medie de comunu suntu si mai de valóre.

Ordinaiuni ministeriale pentru scóele medie.

Ordinaiuni din anulu 1883.

1. 3 Martin Nr. 2701. Se modifica §. 45 din regulamentul pentru scóele medie si se areta notele, ce suntu a se folosi la portarea morala.

2. Nr. 1653. Se explica regulamentul din 1882 Nr. 4014 edatu in privinti'a didactrului.

3. Nr. 4014. Se indruma directiunile dela scóele medie, cá se pretinda carte de botezu dela fia-care studentu, ce intra ántái'a óra in institutu.

4. Nr. 143. Se modifica Sectiunea a 3-a despre grupele de esamianare din „regulamentul pentru censurarea profesoriloru dela scóele medie“ edatu in 1882 sub Nr. 4567.

5. Nr. 11,007. Studentii picati din doue obiecte potu cere concessiune pentru esamenu de repetitre numai pre calea directiuniloru.

6. Nr. 1319 pres. Este de a se recomandá in modulu celu mai caldurosu, cá in tinerimea studiósá se domnésca simtiementu patrioticu, alipire si sacrificare facia de statulu magiaru.

7. Nr. 27,980. Punerea in praxa a legeri dela scóele medie.

8. Nr. 29,432. Se facu atenti profesorii dela scóele medie, cá se se retiena dela desceptarea si nutritrea simtiementeloru de urgia contra cetatianiloru de credinti'a mosaica.

9. Nr. 927. Studentii cu scáderi corporali numai pre calea si in modulu aretatu in §. 5 alu legeri dela scóele medie potu obtiené eliberarea dela invetiarea gimnasticea, desenmulu geometricu (partea tehnica) si a caligrafiea.

10. 2 Aug. Nr. 26,141. In obiectulu impartfriei óreloru la scóele reali.

11. 3. Aug. Nr. 26,776. In privinti'a modificarea planulu de invetiamentu giunnasialu.

12. Nr. 27,951. Impartfrea cerculu de invetiamentu transilvanu de pâna aci in 2 cercuri.

13. Nr. 1419 pres. Indreptariu in obiectulu aplicarea suboficiriloru.

14. Nr. 43,901. Se indruma directiunile, cá numai in acelu casu se primésca cererile profesoriloru pentru ajutoriu, déca potu adeverí pre bas'a cunoscientiea proprie, cá cererea aievea este motivata.

15. Nr. 43,268. Directiunile au se sustérna in totu anulu pâna la finea lui Augustu una aretare punctuósá despre catechetii de alt'a confesiune aplicati la institutulu de invetiamentu, si la casulu, cându la ocuparea acestoru catedre ar' remané neobservata pretensiunea legeri in privinti'a insinuarea, se se faca atenta jurisdictiunea confesiunala respectiva, cá noulu catechetu, ce se vá aplicá, este de a se insinuá ministrului de culte si instructiune pentru primire.

16. Nr. 9919. In obiectulu propunerei geografiea politice in clasa a VII-a.

Ordinaiuni din anulu 1884.

1. Nr. 39,757 Se areta, cumcá testimoniile de clase si de maturitate edate de giunnasialulu din Serajevo au valóre publica.

2. 12 Maiu 17,916. Impartirea cercurilor de invetiamentu ale Ungariei in privinti'a scóloru medie.

3. Nr. 26,528. In obiectulu esamenului de maturitate a studentiloru, cari au terminatu clasa a VIII-a, dar' au picatu la esamenulu de clase.

4. Nr. 30,828. Cum se se dée testimoniele sco-lastice ordinare de preste anu.

5. Nr. 24,336 Quietantiele studentiloru stipendiati.

6. Nr. 10,287. Indreptariu pentru esamenulu de maturitate.

7. Planulu de invetiamentu a scóloru reali cu dispusetiunile de transitiune necesarie.

8. Nr. 15,814. Indreptariu pentru comisarii ministeriali esmisi la esamenele de maturitate ale scóloru medie confesionali.

9. Visitarea scóloru medie confesionali si eserciarea dreptulu de inspectiune in acelea.

10. Se indruma directiunile, cá numai atunci se vidimeza quietantiele studentiloru, cari au obtienutu calculu de nesuficientu, déca cu finea anului si-au emendatu notele, er' déca acést'a n'ar' succede, se insémna in program'a ce se va redige la finea anulu scolasticu terminulu, cându are se le incetéze impartirea stipendiiloru.

11. Nr. 701. Profesorii suntu obligati a luá parte in consultarile dela convicte.

12. Nr. 16,054. Indreptariu cum trebuie folosite timbrele pre testimonie si pre instantie.

13. Nr. 28,987. Se impune strictu directiuniloru, cá se se retiena a cede díle de ferie, afora de celea concese.

14. Nr. 1542. Directiunile se aiba grigia, cá resultatulu diametralu in propunerea limbei germane se se inaltie.

15. Nr. 1382. Numai scrisorile mai ponderóse au se se tramita recomandate.

16. Nr. 28,224. Se recomânda: „Organisatiunea scóloru medie din Ungari'a”, de Dr. Joanu Klámárik.

Correspondintia.

Multu Onorate Dommule Redactoru!

Desi cam târdiu, vinu a Ve face cunoscutu, cá in 9 Decembre a. tr. am mutatu pre pruncii scolari, din scóla cea vechia, in edificiulu scólei celei nóua, — carea dupa mari lupte si ostenele, abia in alu cincelea anu, fú terminata. Totu atunci s'a facutu si sântirea apei, si s'a stropitu intregu edificiulu cu apa sântita: cu care ocasiune dnulu Gaál Alajos notariu in locu — a donatu pe sém'a scólei 5 fl. v. a.

Mai departe in anii trecuti totu pe sém'a scólei din Bilboru au donatu dnulu Joanu Urzicianu fostu Pretore, de presente notariu cercualu in Bicazu, si proprietariu in Corbu 7 scânduri, Stefanu Cojocariu primariu in Corbu 10 scânduri, Joanu Dobreanu preotu in Corbu 10 scânduri, Augustinu Dobreanu comerciantu in Tulghesia 20 scânduri.

In 4 Februaru a. c. s'a tienutu o petrecere impreunata cu dantiu in folosulu scólei gr.-cat. din Bilboru, la carea au contribuitu cu supra-solvire: dnulu Joanu Taslăuanu preotu 1 fl. v. a. Filipu Juonu cautoru 50 cr. Nicolau Hanganu invetiatoriu 1 fl. Joanu Paltineanu preotu in Români'a 2 franci = 80 cr. An'a Filipescu preotésa veduva 1 fl. v. a. Petru Stanu economu 50 cr. Csibi Lajos

supravigilu si comandantele postulu finacialu 1 fl. Lukács György comandantele postulu de gendarmaria 1 fl. Csató Gábor proprietariu 1 fl. Szabó József gend. 20 cr. Beeze József gend. 20 cr. Bakk Mihály gend. 1 fl. Csató József proprietariu 1 fl. Csató István primariu 2 franci = 80 cr. Kurko József vigilu 20 cr. Kristofi Lukács vigilu 20 cr. Rutka Gyula 50 cr. Ferenczi Deénes tisztartó 20 cr. ifj. Gaál Alajos notariu comunalu in locu 2 fl. sum'a 14 fl. 10 cr. v. a.

Deci primésca toti domnii donatori, cea mai cordiala multiamita — pentru generósele Domnialoru contribuii benevole, — ce li-o aduce pre acésta cale subscrisulu in numele senatulu scol. gr.-cat. din Bilboru.

Bilboru 14 Februaru 1888.

Joanu Taslăuanu,
preotu.

Varietati.

Delaturarea splinei din abdomenu. Nu odata s'a întemplat, cá la animale au scosu splin'a din cavitatea abdominala, fora cá animalele se fia pieritu, ma dupa ce au fostu despoiate de splina, incepura a se ingrasiá. Acést'a impregiurare a induplicatu pre unii medici operatori, cá se delature splin'a si din omeni, cându marimea acesteia amenintia vieti'a cu perielu. Unele experimete au si succesu, dar' de multe-ori se ivescu nesce complicatiuni laterali, ce impiedeca succederea operatiunei, ce altcum in sine nu este periculósa. Medici de renume au scrutatu, cá intre ce impregiurari se póte delaturá splin'a fára de periculu si au aflatu, cá acést'a se pote face la animalele tinere, la celea betráne inse de comunu atrage dupa sine mórté. Deci delaturarea splinei la ómeni nu prea succede din caus'a, cá de comunu individi mai betráni suntu acei'a, acaroru splina e marita, inflata si apoi dupa cele díse operatiunea delaturarei la acestia nu póte succede.

Examinandu sângele animaleloru, din cari s'au delaturatu splin'a, s'a aflatu, cumcá cantitatea globuriloru de sânge (haemoglobinu) a scadiutu tare; la cantitatea mai mica a haemoglobinulu inse animalele tinere mai usioru se aplica, precându celea betráne nu suntu in stare.

Omidetele de pre agrisi. Primavér'a, dupa-cc au inverditu agrisii deodata suntu inundati de una multime de omide, cari suntu larvele unui vespe numitu *Nematus ventricosus*. Ele rodu, consuma frundiele agrisiloru si cu acést'a facu dauna mare. Stêrpirea loru se face asia, cá trebuie asternute pre sub tufe nesce ciarsiafuri (lepedéua); pre acestea scuturamu omidele, apoi le nimicimu. Mai consultu e inse a sapá afandu in giurulu agrisiloru (in Juniu si Octobre), de óre-cc larvele acestea intra in paméntu si aici trecu in stare de *nymphe*, deci cu ocasiunea sapatulu se potu nimici si astufeliu se previne reulu.

Cea mai mare vitia de vinia se afla in Georgin'a, in Americ'a nordica. Desi viti'a acést'a este numai de 18 ani, totusi lungimea ei este de unu patrariu de milu anglezu, si din productulu ei in totu anulu implú câte cincii cara.